

Пол Боулс

ОКО

Пре десет или дванаест година у Тангер се доселио човек којем би било паметније да није долазио. То што му се догодило никако није била његова кривица, без обзира на алузије које су шапатом размењивали англофони становници. Ти људи често реагују слично као и одређене примитивне групе: кад несрећа снађе неког њиховог, остали се сложено суздржавају да му понуде помоћ, те напосто седе и посматрају, сигурни да је та особа сама себи навукла невољу за врат. Такав појединац постајао је табу и није му се могло помоћи. У случају овог конкретног човека, претпостављам да му нико и не би пружио претерану утеху; ипак, тиха осуда, изазвана његовом лошом срећом, сигурно је учинила да још теже поднесе последње месеце живота.

Звао се Данкан Марш и причало се да је из Ванкувера. Никад га нисам видео, нити знам иког ко може да тврди да га је видео. У тренутку кад је његова прича доспела до кругова с коктел-забава, већ је био мртав, а неодговорнији грађани дали су себи слободу да удовоље сопственој склоности ка творењу митова.

Дошао је сам у Тангер, изнајмио је намештену кућу на падинама Џама ел Мокре – у то време, такве куће су се лако налазиле и биле су, такође, јефтине – и убрзо унајмио мароканског тинејџера као ноћног чувара. Кућа је долазила с куварицом и баштованом који су живели у њој, али су обоје добили отказ; куварицу је заменила жена доведена на предлог ноћног чувара. Недуго потом Марш је осетио прве симптоме болести пробавног тракта који су с месецима постајали све гори. Лекари у Тангеру саветовали су га да оде у Лондон. Два месеца у тамошњој болници донекле су му помогла. Међутим, није добио јасну дијагнозу, па је пао у кревет кад се вратио у Тангер. Напослетку је авионом на носилима пребачен у Канаду, где је убрзо по доласку преминуо.

У свему томе није било ничег необичног; претпостављало се да је Марш био још једна жртва домаћих радника који су прибегавали спором тровању. Било је неколико таквих случајева у Тангеру за пет деценија колико сам провео тамо. Сваки пут се говорило да је европска жртва сама крива будући да је подстакла присан однос са слугом. Људима споља чини се чудно што се нико никад није заинтересовао за те случајеве и започео истрагу да се утврди кривац, премда у потпуном одсуству доказа такав покушај и нема сврхе.

Две појединости употпуњавају ову причу. У неком тренутку, током болести, Марш је испричао једном познанику за аранжман који је направио како би обезбедио финансијску помоћ свом ноћном чувару у случају да он буде принуђен да напусти Мароко; дао му је писмо оверено код нотара у ту сврху, али наводно момак никад није ни покушао да поднесе захтев. Друга новост је дошла од др Халсија, лекара који се постарао да се Марш превезе од куће до аеродрома. Та последња информација је, бар за мене, удахнула живот целој причи. Према лекаревим речима, Маршови табани били су систематски избраздани дубоким резovima у виду примитивних шара; засеци су били свежи, али је дошло и до инфекције. Др Халси

је позвао куварицу и чувара: били су запрепашћени и пренеражени кад су видели стопала свог послодавца и нису могли да објасне порекло те унакажености. Неколико дана након Маршовог одласка, првобитни куварица и баштован су се вратили у кућу пошто су друго двоје већ отишли.

Споро тровање је било сасвим типично, нарочито у светлу Маршове информације о његовој бризи за добробит младића, али ножем усечене линије на стопалима некако су нарушавале све комбинације мотива које су људима падале на памет. Размишљао сам о томе. Није било сумње да је момак крив. Убедио је Марша да се ратосиља куварице која је била у кући, иако је наставила да добија плату, и наговорио га да запосли другу жену (врло вероватно из своје породице) да му кува. Процес тровања траје много месеци како би остао непримећен, и нико није у бољем положају да га спроведе од саме куварице. Очигледно је знала за финансијски аранжман између Марша и младића и очекивала је свој део. У исто време, крстови и кругови урезани на табанима били су необјашњиви. Спори тровач је стрпљив, пажљив, методичан; главне бриге су му да доза увек има ефекта и да не остају видљиви трагови. Разметљивост му је непозната.

Дошло је време кад људи више нису причали причу о Данкану Маршу. И ја сам ређе размишљао о њој будући да више нисам имао потенцијалних хипотеза на располагању. Једне вечери, отприлике пре пет година, извесни Американац који живи овде саопштио ми је новост да је пронашао Мароканца који тврди како је био Маршов ноћни чувар. Човек се звао Ларби; био је конобар у малом ресторану „Le Fin Ves”, смештеном у некој од споредних улица. Наводно је лоше говорио енглески, али га је разумео без потешкоћа. Ту информацију сам добио, како је рекао Американац, ако је од икакве користи, односно у случају да осетим потребу да је употребим.

Вртео сам је у мислима и једне ноћи, неколико недеља касније, отишао у ресторан да лично видим Ларбија. Локал је имао пригушено осветљење и био пун Европљана. Посматрао сам тројицу конобара. Нису се разликовали; носили су широке, црне бркове, плаве фармерке и спортске кошуље. Добио сам јеловник; једва сам га прочитао, чак и под директним одсјајем ситне стоне лампе. Кад се вратио онај који ми га је донео, тражио сам Ларбија.

Узео ми је мени из руке и отишао. Тренутак касније стигао је други члан тројке, стао крај мене и дао ми јеловник који је држао под мишком. Наручио сам на шпанском. Кад ми је донео супу, промрмљао сам како ме је изненадило што сам га затекао да ту ради. Пренуо се; видео сам да ме се покушава сетити.

„Зашто не бих радио овде?” Говорио је равним гласом, не мењајући интонацију.

„Наравно! Зашто не би? Само сам помислио да досад већ имаш базар или некаку радњу.”

Насмејао се презриво. „Базар!”

Кад је донео наредно јело, извинио сам му се што се петљам у његове личне ствари. Али ме је занимало, рекао сам, зато што сам неколико година живео у уверењу да је примио наследство од једног енглеског господина.

„Мислите на сењора Марша?” Напокон је гледао широм отворених очију.

„Да, тако се звао. Није ти дао писмо? Својим пријатељима је рекао да јесте.”

Погледао је изнад мене и рекао: „Дао ми је писмо.”

„Јеси ли га икад показао некоме?” Нисам био тактичан, али понекад је боље гађати директно у мету.

„Зашто? Какве користи имам од тога? Сењор Марш је мртав.” Одмахнуо је главом да стави тачку на разговор и отишао до другог стола. Кад сам појео карамел-крем, већина гостију већ је била отишла, а ресторан је деловао још мрачније. Поново је дошао да пита да ли желим кафу. Тражио сам рачун. Кад га је донео, рекао сам му да бих веома волео да видим писмо ако га још има.

„Дођите сутра навече или било које вече, па ћу вам га показати. Код куће ми је.”

Захвалио сам му и обећао да ћу се вратити за два-три дана. Био сам збуњен кад сам изашао из ресторана. Било је очигледно да Лабри не сматра себе кривим за муке Данкана Марша. Кад сам, неколико ноћи касније, видео тај папир, више ми ништа није било јасно.

Није то било писмо, већ *papier timbré* какав се могао наћи код продаваца дувана. На њему је, једноставно, писало:

Поштовани,

Ја, Данкан Вајтлоу Марш, овим пристајем да уилаћујем суму од стоћину фунћи на рачун Ларбија Лауринија, свакој њрој у месецу, докле год сам жив.

Било је потписано и оверено код нотара уз присуство два мароканска сведока, на дан 11. јун 1966. Док сам му га враћао, рекао сам: „И никад ти није послужило.”

Слегнуо је раменима и вратио папир у новчаник. „Како би могло? Човек је умро.”

„Штета.”

„*Suerte.*” У мароканској употреби, та реч значи *судбина*, а не пука срећа.

У том тренутку сам могао наставити да га притискам, да га питам има ли икакву представу о узроку Маршове болести, али сам желео мало времена да размислим о томе што сам управо сазнао. Док сам устајао да пођем, рекао сам: „Жао ми је што се тако испоставило. Вратићу се за неколико дана.” Испружио је руку и прихватио сам је. Нисам ништа планирао тад. Могао сам се вратити ускоро, а могао сам и да се никад не вратим.

Докле год сам жив. Та фраза ми је одзвањала у ушима неколико недеља. Марш ју је вероватно тако срочио како би је тангерски *adoul*, односно нотари, у потпуности разумели будући да су на крају китњасто потписали документ; ипак, нисам могао да не тумачим те речи на мелодраматичан начин. За мене је тај документ представљао озваничење уговора који је већ постојао између господара и слуге: Марш је желео услугу ноћног чувара, а потоњи је пристао да је пружи. Није било ничег на основу чега бих засновао такву претпоставку, али сматрао сам да сам на правом трагу. Постепено сам поверовао да ћу, уколико будем могао да разговарам с ноћним чуваром, на арапском, у самој кући, доспети у положај да све јасније сагледам.

Једне вечери сам отишао у „Le Fin Bec” и, не седајући за сто, показао руком Ларбију да накратко изађе. Тамо сам га питао да ли би могао сазнати је ли тренутно заузета кућа у којој је сењор Марш живео.

„Тамо сад нико не живи.” Застао је и додао: „Празна је. Знам чувара.”

Био сам одлучио, упркос свом недостатном арапском, да му се обратим на његовом језику, па сам рекао: „Види. Волео бих да пођем с тобом до куће и да видим где се све одиграло. Даћу ти петнаест хиљада франака за труд.”

Изненадио се кад је чуо арапски; онда му се на лицу указало задовољство. „Не би смео да пушта никога у кућу”, рекао је.

Дао сам му три хиљаде франака. „Договори се с њим. А петнаест је за тебе кад изађемо из куће. Можемо ли да одемо у уторак?”

Та кућа је била саграђена, рекао бих, током педесетих, кад је још била могућа квалитетна градња. Била је ваљано увучена у брдо, а у позадини ју је наткривала шума. Морали смо да се попнемо уз три низа степеница у дворишту да бисмо стигли до улаза. Шкиљави чувар из области Џбала, у смеђој *целаби*, помно је испратио сваки наш корак, сумњичаво мотрећи на мене.

Изнад се пружала широка тераса, с погледом на југоисток, поврх града и планина. Иза терасе се завршавао травњак у сенци, на месту где је почињала шума. Дневна соба је била велика и светла, са француским вратима кроз која се излазило на травњак. У ваздуху се осетио тежак воњ влажних зидова и мемле. Обузело ме је апсурдно убеђење да ћу управо сад разумети све; приметио сам да ми се дах убрзао. Набасали смо на трпезарију. Иза ње се налазио ходник, као и соба у којој је спавао Марш, с навученим капцима и мрачна. Широко вијугаво степениште водило је наниже ка још две спаваће собе и настављало да се спушта у спирали до кухиње и соба за послугу. Из кухиње се излазило на унутрашње двориште поплочано пешчаником, где је високи филодендрон покривао зидове.

Ларби је погледао напоље и одмахнуо главом. „Ту су почели сви проблеми”, рекао је суморно.

Отворио сам врата и сео на клупу од кованог гвожђа на сунцу. „Унутра има влаге. Да останемо напољу?”

Чувар нас је напустио и закључао кућу. Ларби је лагодно чучао покрај клупе.

Не би било никаквих проблема, рекао је, да је Марш био задовољан Јасмином, куварицом чија је плата била обухваћена рентом. Али она је била аљкава и лоше је кувала. Замолио је Ларбија да пронађе нову куварицу.

„Унапред сам му рекао да та Меријам има малу девојчицу и да је понекад може оставити код пријатеља, а да ће понекад морати да је доводи кад долази на посао. Рекао је да нема везе, само да буде тиха.”

Та жена је добила посао. Два-три дана недељно долазила је с ћерком, која се играла у унутрашњем дворишту где ју је мајка могла видети. Марш се од почетка жалио да је бучна. Непрестано је слао поруке Меријам у кухињу, захтевајући да се дете смири. А онда је, једног дана, тихо прошао иза куће и сишао до унутрашњег дворишта. Спустио се четвороношке, унео се у лице девојчици и тако се нарогушио да је она почела да вришти. Кад је Меријам излетела из кухиње, устао је насмејан и отишао. Девојчица је наставила да вришти и рида у ћошку кухиње све док је Меријам није одвела кући. Те ноћи, док је и даље јецала, добила је високу температуру. Неколико недеља лебдела је између живота и смрти, а кад је напосред пребрдила ту опасност, више није могла да хода.

Меријам, која је зарађивала релативно добро, посаветовала се с бројним *факи-хима*. Сви су се сложили да је дете жртва злог „ока”; било је једнако јасно да је то учинио назарећанин за којег је радила. Рекли су јој да мора, објаснио је Ларби, дати Маршу извесне супстанце, које ће напоследку омогућити да се скине клетва с девојчице. То је било неизоставно потребно, рекао је, и погледао ме озбиљно. Чак и да је сењор пристао да уклони „око” (наравно да му га она никад не би споменула), не би могао. То што му је дала није му могло наудити; било је то средство које га је само опуштало тако да, кад дође тренутак да се клетва скине, Марш нема никакве примедбе.

У једном тренутку Марш се поверио Ларбију како сумња да му Меријам убацује средства за успављивање у храну и преклињао га да обрати пажњу. Одредба у корист Ларбија потписана је као подстрек да младић пружи активну подршку Маршу. Будући да је сматрао како су смесе којима Меријам кљука господара релативно безопасне, Ларби га је умирио и пустио куварицу да му даје дозе својих препарата.

Уморивши се од чучања, Ларби је наједном устао и прошетало тамо-амо, пажљиво стајући наспред сваке плоче од пешчаника. „Кад је морао да пође у болницу у Лондон, рекао сам јој: 'Сад се разболео због тебе. Замисли ако се не врати? Никад нећеш разрешити клетву.' Забринула се. 'Учинила сам шта сам могла', рекла је. 'Сад је све у Алаховим рукама'.”

Кад се Марш вратио у Тангер, Ларби је навалио да Меријам брзо оконча целу ствар, сад кад је имала толико среће да се господар врати. Размишљао је, рекао је, да би за сењорево здравље било боље ако се њен третман ускоро оконча.

Нисам му постављао питања док је причао; трудио сам се да ми лице буде сасвим безизражајно, сматрајући да ће заћутати ако примети и најмањи знак неслагања. Сунце је већ било зашло иза дрвећа и у дворишту је било прохладно. Силно сам желео да устанем и прошетам као он, али помислио сам да би га чак и то могло прекинути. Једном кад стане, ток његове приче можда се неће наставити.

Убрзо је Маршу било горе него икад, болови су му раздирали абдомен и бубреге. Лежао је у кревету, а Ларби му је доносио храну. Кад је видела да више не може устати из кревета, чак ни отићи у тоалет, Меријам је одлучила да је време да раскине клетву. Исте ноћи кад је један *факих* одржао обред у њеној кући у присуству обогањеног детета, четири Меријамина рођака дошла су у Џама ел Мокру.

„Кад сам их видео како долазе, сео сам на мотор и отишао у град. Нисам желео да будем ту док то раде. Није имало никакве везе са мном.”

Стајао је мирно и трљао шаке. Чуо сам како се подиже југозападни ветар у крошњама; било је то доба поподнева. „Дођите да вам нешто покажем”, рекао је.

Попели смо се степеницама иза куће и изашли на терасу наткривену перголом. Иза се пружао травњак и зид стабала.

„Био је веома болестан наредна два дана. Непрестано ме је молио да позовем оног енглеског лекара.”

„Зар ниси?”

Ларби је стао и погледао ме. „Морао сам прво све да почистим. Меријам није хтела ни да га додирне. У то време је падала киша. Сав је био умазан блатом и крвљу

кад сам се вратио и пронашао га. Сутрадан сам га окупао и променио му постељину. Очистио сам и кућу јер су унели благо кад су га носили. Хајде... Видећете где су га морали однети.”

Прешли смо преко травњака и прошетали високом травом на ободу шуме. Стаза је водила десно кроз замршено шипражје; пратили смо је, а онда смо прешли преко крупног камења и палих дебала, све док нисмо дошли до старог каменог бунара. Нагнуо сам се преко бунарског каменог зида и у дубини видео округло парче неба.

„Морали су га довући чак доведе, разумете, и онда су га чврсто држали изнад бунара док су му урезивали знакове на табане, тако да крв капље у воду. Не сме да оде са стране, изван бунара. И морали су да урежу исте симболе какве је *факих* цртао на папиру за девојчицу. То није лако по мраку и киши. Али су успели. Видео сам резове кад сам га купао.”

Обазриво сам га питао да ли је установио некакву везу између свега тога и Маршове смрти. Престао је да зури у зид и окренуо се. Кренули смо према кући.

„Умро је јер му је куцнуо час.”

А да ли је клетва скинута, питао сам га. Да ли је дете проходило после тога? Ларби никад није сазнао јер се Меријам недуго потом преселила у Кенитру код сестре.

Док смо седели у аутомобилу и возили се натраг у град, предао сам му новац. Гледао га је неколико тренутака пре него што га је тутнуо у џеп.

Оставио сам га у граду благо разочаран; схватио сам да сам не само очекивао већ сам заправо прижељкивао да пронађем некога коме се може приписати кривица. Шта чини један злочин? Није било умишљаја – само је једна мајка бауљала по мраку древног незнања. Размишљао сам о томе док сам се таксијем враћао кући.

(С енглеској превео Ђор Цвијановић)